

השינויים בעמדה הסעודית כלפי נורמליזציה עם ישראל

יואל גוז'נסקי*

ערב הסעודית נותרה עד כה מחוץ לתהליך הנורמליזציה עם ישראל, בניגוד לשכנותיה הערביות במפרץ, שעברו לאורך השנים כברת דרך ביצירת קשרים מדיניים וכלכליים עם ישראל – עומאן, קטר, בחריין ואיחוד האמירויות הערביות. ואולם בשנים האחרונות, בעיקר מאז שיוש העצר מוחמד בן סלמאן הוא השליט בפועל בממלכה, הסעודים מתקדמים לקראת כינון יחסים דיפלומטיים עם ישראל באופן איטי אך הדרגתי, במעין "נורמליזציה זוחלת". בשונה מבעבר, בכירי הממלכה מדברים בעת הנוכחית בגלוי ובתכיפות על קשירת יחסים דיפלומטיים של ישראל, אם כי בתנאים מסוימים. עמדת ערב הסעודית כלפי נורמליזציה עם ישראל עברה שינויים לאורך השנים, בהתאם לנסיבות המדיניות והביטחוניות באזור, אך כדי לתת פומבי ליחסים מדגישים בכירים סעודים את הצורך להתקדם לקראת מציאות של מדינה פלסטינית. גם בעת כתיבת שורות אלו עמדת הממלכה כלפי יחסים דיפלומטיים עם ישראל עוברת התאמות, והפעם בעיקר בשל גלי ההדף של המלחמה שהחלה ב-7 באוקטובר 2023.

העמדה הסעודית ערב המלחמה

התנאים ששררו לפני המלחמה אפשרו לסעודים גמישות מדינית הודות להצלחת 'הסכמי אברהם', הרגיעה היחסית בשטחים הפלסטיניים והיוזמות האמריקאיות לכינון מערך מדיני-הגנתי אזורי, האמור לכלול תמורות כבדות משקל עבור הממלכה. גמישות זו לגבי ישראל באה לידי ביטוי [בהצהרות חיוניות](#) מטעם בכירים בממלכה ובעיקר מצד מוחמד בן סלמאן בדבר עתיד היחסים עם ישראל. בראיון למגזין אטלנטיק ב-2022 הפגין בן סלמאן פרגמטיות באומרו: "[אנו לא רואים בישראל אויב, אנו רואים בה בעלת ברית פוטנציאלית](#)". במקביל להצהרות נרשמה תזוזה חיונית אם כי איטית, שבאה לידי ביטוי גם בפעולות שתכליתן לשפר את דימוי הממלכה, לתרום להצלחת 'הסכמי אברהם' ואף "[לבדוק את השטח](#)" ולהרגיל את דעת הקהל בממלכה ליתר פתיחות מול ישראל. מדיניות ה"תמיכה מבחוץ" הסעודית השתקפה בין היתר בשינויים בספרי הלימוד בממלכה, במתן היתר לחברות תעופה ישראליות לטוס מעל שטחה, וכן בסיקור ובפרשנות [\(החיונית באופן יחסי\)](#) באמצעי התקשורת הרבים הנמצאים בבעלות המשטר.

* ד"ר יואל גוז'נסקי – חוקר בכיר, המכון למחקרי ביטחון לאומי

ואכן הסעודים אפשרו לעצמם מרחב תמרון מדיני שבמסגרתו יצרו מראית עין של התקדמות מול ישראל, ולחלופין נסיגה, כאשר התעורר מתח סביב הסוגיה הפלסטינית והתהליך המדיני. כך חיזק המשטר הסעודי את תדמיתו בעניין הפלסטיני, במקביל לבחינת בשלות התנאים לכינון נורמליזציה עם ישראל. משום כך אין סתירה מוחלטת בין הצהרות שונות מפי דוברים סעודים, אלא רצון לשמור על עמימות בדבר הדרישות הקשורות בסוגיה הפלסטינית, שריאד מציבה לישראל כתנאי לכינון יחסים פורמליים. השוני משקף ככל הנראה גם הבדל בין־דורי. כך למשל, עמדת [המלך סלמאן](#) בן עבד אל־עזיז נתפסת כנוקשה משל בנו [יורש העצר](#) לגבי יחסים עם ישראל, לפחות כפי שמשקף בהצהרותיהם.

השפעת המלחמה על העמדה הסעודית

ערב הסעודית נותרה עקבית בתמיכתה בהקמת מדינה פלסטינית כתנאי להכרה בישראל, גם אם בניסוחים שונים. ערב המלחמה שפרצה ב־7 באוקטובר 2023 [נטען](#) כי הממלכה הייתה קרובה להסכמה עם ארצות הברית על מתווה להסכם הכולל נורמליזציה עם ישראל, [בתנאים שונים](#) מאלו שאותם היא דורשת מאז החלה המלחמה. כשבוע לאחר תחילת המלחמה הודיע משרד החוץ הסעודי כי הממלכה מפסיקה את המגעים עם ארצות הברית בנושא. מראות המלחמה, ובעיקר היקפי ההרג וההרס ברצועת עזה וכן הזעם שעוררו ברחוב הערבי, עצרו את המומנטום של המגעים וגרמו למשטר בריאד לצנן את יחסו לישראל. התמשכות המלחמה הביאה את בכירי הממלכה להסיר בהדרגה את העמימות שאפיינה ניסוחים קודמים ולהבליט עמידה לצד הפלסטינים. יש לראות בהבלטת התמיכה בפלסטינים ובהקשחת התנאים להסכם עם ישראל תוצאה ישירה של [ההרעה](#) בסנטימנט הציבורי, הסעודי והערבי בעקבות המלחמה. הרעה זו לא באה לידי ביטוי במחאה ציבורית, בוודאי לא בשטח הממלכה, שבה הפגנות אסורות, אלא התנקזה (כרגיל) לרשתות החברתיות. התנאים והנסיבות גרמו חשש בממלכה מהחמרת הביקורת כלפי בית המלוכה ואף תסיסה אפשרית, ולפיכך לצורך [בהתרחקות סעודית](#) מישראל, ובמקביל בהדגשת המחויבות לנושא הפלסטיני.

הפער בין העמדה הפרגמטית יחסית של בית המלוכה לבין דעת הקהל אינו חדש ואינו ייחודי לערב הסעודית, אולם הוא התרחב בשל המלחמה וחייב את בית המלוכה לנהוג כך שלא תישחק הלגיטימציה שלו. כבשאר העולם הערבי, גם בערב הסעודית הסוגיה הפלסטינית נמצאת במרכז הטיעונים של המתנגדים ליחסים עם ישראל. סקרי דעת קהל בשנים קודמות אומנם הצביעו על דעיכה בחשיבות הסוגיה הפלסטינית בדעת הקהל

הערבית ביחס לעלייה בחשיבות האיום האיראני, אולם המלחמה השיבה את הנושא הפלסטיני למרכז סדר היום, ובית המלוכה אינו יכול להתעלם מכך.

וכך בכירי הממלכה, יורש העצר ושר החוץ פרסמו עמדה מעודכנת, המביעה תמיכה בנורמליזציה ואף במעורבות מסוימת של הממלכה בזירה הפלסטינית. בספטמבר 2024, במהלך נאום בפני מועצת השווא, [קבע](#) מוחמד בן סלמאן כי "הממלכה תמשיך לעבוד במרץ לקראת הקמת מדינה פלסטינית שמזרח ירושלים בירתה, ולא תקיים יחסים דיפלומטיים עם ישראל ללא תנאי זה". סוגיית הנורמליזציה עם ישראל אכן מושפעת מעמדת הציבור הסעודי, ובייחוד מן ההבנה של בן סלמאן עד כמה מהלך כזה עלול להפריע להכתרתו, שבכל מקרה עדיין זקוקה לגיטימציה פנימית. למרות דברי בן סלמאן כי הוא יכול לשלם בחייו אם יחתום על הסכם עם ישראל, מהלכי השינוי החברתיים-כלכליים המשמעותיים שהוביל, ושהרחיקו רבים מעמדות כוח והשפעה בממלכה, מאיימים עליו לא פחות מאשר הסכם נורמליזציה ישראל-סעודי שייחתם בתנאים הנכונים והנוחים עבורו.

שר החוץ הסעודי פייסל בן-פרחאן שב [ופירט](#) באוקטובר 2024 את עמדת הממלכה בנושא, תוך הדגשת חשיבותה של הקמת מדינה פלסטינית, כשבשלב שראשון נדרשות הפסקת אש מוחלטת ברצועת עזה; מחויבות ישראלית ונקיטת צעדים בלתי הפיכים על ידה להקמת מדינה פלסטינית עצמאית; ותמיכה בשלטון הרשות הפלסטינית בגדה המערבית וברצועת עזה.

הסוגיה הפלסטינית נמצאת על סדר היום של העולם הערבי, ובמקום גבוה במיוחד על רקע ובעקבות המלחמה. לכן מתחוויר כי התקדמות בתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני תסייע מאוד לקידום הנורמליזציה ולהרחבתה. כדי לצקת תוכן להצהרותיה בנושא הפלסטיני [הכריזה](#) ערב הסעודית בספטמבר 2024 על יוזמה בינלאומית חדשה לקידום פתרון שתי המדינות. שמות המדינות החברות ביוזמה לא פורסמו, כמו גם פרטים על יעדיה וצעדיה הבאים. מטרתה, כך נראה, היא להראות שהממלכה אינה אדישה לסוגיה הפלסטינית וכי היא מוכנה אף לקחת חלק בקידום הקמת מדינה פלסטינית. בכל מקרה, הצהרות בכירי הממלכה בהקשר הפלסטיני, כפי שנמסרו במהלך המלחמה, יקשו עליהם "לרדת מהעץ". לכן מבחינת ערב הסעודית – שהיא החשובה מבין מדינות ערב שלישאל אין הסכם נורמליזציה עימן – תג המחיר להסכם יהיה בכל מקרה גבוה מזה של מדינות ערביות שחתמו עם ישראל הסכם בעבר.

החשש מאיראן והדרך קדימה

ערב הסעודית נמצאת בתהליך שינוי עמוק המונחה [מלמעלה](#) בידי השלטונות, על מנת להכשיר את הקרקע להמלכתו של בן סלמאן ובמקביל להשתלב בדטנט האזורי, שנועד להפחית את המתיחות בעיקר מול איראן. ואכן לצד הנושא הפלסטיני, גם לסוגיה האיראנית השפעה על תהליך קבלת ההחלטות בצמרת הסעודית לגבי הנורמליזציה עם ישראל. אומנם ערב הסעודית ניסתה מאז תחילת המלחמה להישאר מחוץ למעגל הלחימה, אך מדיניות זו של "ישיבה על הגדר", כשברקע איומים עליה מצד איראן ושלוחיה והאשמתה בסיוע לישראל (בעיקר זיהוי ויירוט טילים וכטב"מים איראניים שנורו על ישראל), כרוכה בסיכון עבור ריאד, מה גם שאין היא סומכת לא על יכולותיה הצבאיות וגם לא על נכונות ארצות הברית לצאת להגנתה כפי שהגנה על ישראל, שיגוננו עליה מפני תוקפנות איראנית.

לכן האופציה המסוכנת פחות בראיית ריאד היא התרחקות ככל האפשר מהעימות בין ישראל לאיראן, תוך התקרבות מדודה לאיראן ואף מאמצי פיוס עימה. לאחר התקיפה האיראנית ב־2019 על מתקני הנפט הסעודיים אימצה הממלכה אסטרטגיה חדשה – שינוי חד מהמדיניות שלה לפני כן – והשיקה מאמץ דיפלומטי שהביא לבסוף להסכם עם איראן ב־2023. בפועל זוהי הכרה בעליונות האיראנית ורצון לשמור את איראן קרוב ככל האפשר אליה, כשם ששומרים אויב מר ובלי אשליות. בראיית ריאד הדטנט עם איראן הוא הישג השומר עליה מחוץ לקו האש, גם לאחר כשנה וחצי של מלחמה רב־זירתית באזור – בין ישראל לחמאס, בין ישראל לחזבאללה ובין ישראל לשלוחים נוספים של איראן. לא בלתי סביר כי החשש מאיראן והלחץ האיראני המופנה כלפי ערב הסעודית גורמים גם הם להקשחת עמדתה של הממלכה כלפי ישראל ותנאיה לנורמליזציה עימה.

בה בעת לערב הסעודית עניין בשיפור היחסים עם ישראל, בעיקר בשל הדיווידנדים שהיא יכולה לקבל מארצות הברית בעבור נורמליזציה – שאותם היא ככל הנראה אינה יכולה לקבל בדרך אחרת – בפרט התחייבויות אסטרטגיות שונות ובראשן הסכם הגנה והסכמה אמריקאית להעשרת אורניום בשטח הממלכה.

בן סלמאן מבין כי כדי להעצים את יכולותיה הצבאיות והכלכליות של הממלכה ולתרום ליציבותה ולשגשוגה הוא זקוק להסכם עם ארצות הברית. בראיון שהעניק לרשת פוקס כשלושה שבועות לפני פרוץ המלחמה הוא תיאר את המגעים בנושא כטובים ומתקדמים, ואמר שהוא מקווה כי ["ההסכם ייטיב עם הפלסטינים ויהפוך את ישראל לשחקנית אזורית"](#). במענה לשאלה ספציפית לגבי התנאים שדורשת הממלכה בהקשר הפלסטיני התחמק יורש העצר מתשובה ורק אמר כי העניין נתון למשא ומתן, ובכל מקרה הסכם אפשרי עם ישראל יהיה הדבר "הגדול ביותר מאז

המלחמה הקרה". דבריו כבר אינם תקפים: התנאים שיצרה המלחמה ועימה החשש מאיראן ציננו את ההתלהבות הסעודית מהסכם נורמליזציה והביאו אותם לדרוש לכלול רכיב פלסטיני משמעותי הרבה יותר מאשר בעבר בכל הסכם עם ישראל.

מלבד התמורות שהסעודים צפויים, ולפחות מקווים לקבל מהאמריקאים בעבור נורמליזציה עם ישראל, הם גם מבקשים להראות כי הם אלו המקדמים במידה ניכרת את רעיון המדינה הפלסטינית. כך יזכו ללגיטימציה רבה בעולם הערבי והמוסלמי, ומבחינה פנימית יהיה זה הישג אדיר ליורש העצר המבקש בקרוב להיות מלך. במילים אחרות, ערב הסעודית מבקשת להראות למבקריה בכוח ובפועל שנכונותה לנורמליזציה עם ישראל אינה נטישה של הסוגיה הפלסטינית אלא להיפך, אמצעי אפקטיבי לקדם אותה, ואין באמת סתירה בין הנורמליזציה לבין תמיכה בפלסטינים. לפיכך ניתן לראות את השינוי שחל בתג המחיר הסעודי לנורמליזציה גם כסימן לנכונות הממלכה להמשיך לתמוך במהלך המדיני מול ישראל, למרות שינוי הנסיבות ובעיקר המלחמה הנמשכת ומרובת הקורבנות, שהחלה ב־7 באוקטובר 2023.